

23 august 1944 – există istorie dincolo de politică? (August 23, 1944 – there is history beyond politics?)

Emanuel COPILAȘ

Evenimentul care s-a consumat acum aproape trei sferturi de secol, lovitura de stat de la 23 august 1944, a fost inserat până la refuz în propaganda comunistă, până într-acolo încât semnificațiile sale reale s-au estompat, au fost aplanate și acoperite de ridicol, în ciuda aportului său deloc neglijabil la reducerea conflagrației cu aproape jumătate de an și, parțial, la configurarea postbelică a granițelor statului român. În epocă, ecurile internaționale nu s-au lăsat așteptate: zia-rele *Times*, *Le Figaro*, *New York Times*, *The Evening Star*, *Aksam*, *Cumhuriyet*, (Turcia), *L'Osservatore romano*, (Vatican) – toate au alocat spații relativ largi reorientării militare și politice a monarhiei române, care tocmai părăsese Axa nazistă pentru a se alătura taberei Alianților (Statele Unite, Marea Britanie, Franța și URSS). Dacă am enumera membrii alianței anti-naziste în ordinea eforturilor de război, URSS ar ocupa cu siguranță primul loc, în timp ce Franța, a cărei contribuție la conflict – se plângea Stalin lui Churchill, nefiind în primă fază de acord ca aceasta să primească sub administrație porțiuni din fostul Reich – fusese mai mică decât cea a Poloniei, ar ocupa ultimul loc.

Reunite sub titulatura de Blocul Național Democrat – PNL, PNT și

PSD, împreună cu minusculul PCR, aveau ca obiectiv principal retragerea României dintr-un război dezastuos, a cărui consecințe deveneau pe zi ce trece tot mai vizibile. Monarhia s-a implicat încă de la început în acest riscant efort și, datorită prezenței de spirit și a calmului de care a dat dovadă tânărul rege Mihai în cursa întinsă marelui Antonescu, dar și datorită cecității politice (Antonescu nu își imagina ca un militar, un lider cu experiența și puterea lui să fie deposedat de funcția de prim-ministru de un tânăr care nici nu îndrăznise să îl înfrunte direct până atunci) și a concentrării acestuia din urmă asupra insucceselor consecutive ale mașinării de război naziste pe frontul de est, unde lupta și armata română – „Conducătorul” a fost arestat, împreună cu ministrul de externe Mihai Antonescu, iar guvernarea încredințată generalului Constantin Sănătescu; de menționat faptul că, datorită implicării comuniștilor în lovitura de stat, deși într-o mai mică măsură decât celelalte partide politice, Lucrețiu Pătrășcanu a primit, în noua guvernare, portofoliul interimar al Justiției, fiind primul lider comunist ajuns într-o funcție atât de importantă. Succesul său nu a trecut neobservat de Gheorghe Gheorghiu-Dej, viitorul său rival politic; acuzat

de „șovinism” (nu neapărat neîndreptățit), Pătrășcanu va fi încarcerat în 1948 și executat șase ani mai târziu, într-unul din cele mai lungi și mai dramatice procese staliniste din Europa de Est.

După 1948, PCR (devenit, prin înglobarea forțată a PSD, PMR) va transforma evenimentul de la 23 august într-un pilon al legitimității regimului. Din actor secundar în întregul demers, PMR își va alocă acum funcția de principal organizator al „maselor” și a celorlalte forțe politice în „lupta împotriva fascismului” și a „cotropitorilor hitleriști”. Pe de altă parte, PMR însuși era divizat în legătură cu evenimentele, unii lideri (Ana Pauker) fiind de părere că lovitura de stat a fost inutilă deoarece Armata Roșie ajunsese deja pe teritoriul României, urmând a elibera capitala în decurs de câteva zile/săptămâni. Stalin fusese deci lipsit de prestigiul de a înlătura direct regimul antonescian; pe de altă parte, faptul că ultimul lider al partidului comunist aflat în ilegalitate și numit de Comintern, Ștefan Foriș, fusese asasinat câteva luni mai devreme și conducerea fusese preluată de Gheorghiu-Dej – o iritase suplimentar pe Ana Pauker, pentru care rețeta stalinistă a comunizării Europei de Est era astfel alterată. Disputa celor doi lideri va fi tranșată în 1952, prin marginalizarea Anei Pauker; trebuie însă avut în vedere faptul că cei doi duceau o acerbă luptă politică pentru a intra în grațiile lui Stalin. Calificarea lor drept comuniști „nativi”

(Dej și colaboratorii săi, în principal români încarcerați în timpul războiului și prezumtiv reticenți la imixtiunile Moscovei în politica internă), respectiv „moscoviți” (Ana Pauker și cei care o susțineau, aflați la Moscova în timpul războiului și responsabilizați după 1952 de toate abuzurile și eșecurile din prima fază a regimului) este improprie, ambii fiind la fel de staliști și de lipsiți de scrupule.

Fragil și lipsit de legitimitate, PMR încerca să producă discursiv actul de la 23 august 1944 ca moment fondator al suprapunerii aspirațiilor populației cu cele ale partidului. În acest sens, apar, începând cu a doua jumătate a anilor 1950, fricțiuni între interpretarea Uniunii Sovietice asupra evenimentului, respectiv interpretarea Republicii Populare Române (RPR). Sovieticii afirmă că lovitura de stat s-a produs în contextul favorabil creat de avansul implacabil al Armatei Roșii spre Est; în absența noii conjuncturi politico-militare, 23-august ar fi fost puțin probabil, dacă nu imposibil. Partea română contracara prin riscurile asumate și scurtarea considerabilă a războiului; în absența unui 23 august românesc, Armata Roșie și întreaga lume ar fi fost nevoite să îndure suferințe suplimentare până la deznodământul final. Cine avea dreptate? Ambele părți, până la un anumit punct. Contextul geopolitic era însă mai important în acea perioadă decât acuratețea factuală; chiar și așa, disensiunile româno-sovietice, nu numai în ce privește

acest subiect, s-au păstrat până în 1989. Putem spune chiar că au fost amplificate de Ceaușescu, pentru care „revoluția de eliberare socială și națională, antifascistă și antiimperialistă” s-a transformat în mai mult decât un mijloc discursiv de obținere a legitimității interne, devenind o manifestare de independență, o formă de sfidare la adresa hegemoniei moscovite în cadrul „lagărului socialist”.

După 1989, 23 august nu a fost emancipat de sub tutela ideologiei comuniste, ci a fost recuperat și inserat într-o pluralitate de discursuri. Nu există și nu va exista niciodată adevăr non-ideologic, în sensul de trans-discursiv; nu se poate afirma, așa cum s-a întâmplat deseori în primul deceniu de după Revoluție, că pagina manipulării istorice a fost întoarsă și de abia acum competiția pentru adevăr poate începe. Într-adevăr, resorturile ideologice și formele de interpelare (de încadrare în ordinea și logica discursului) mult mai vizibile și mai agresive ale discursului comunist l-au expus în toată nuditatea ideologică a particularității (partidul) care se prezintă (ilegitim) ca universalitate (ca societate și, după ce revoluția va fi avut loc la nivel global, ca lume în ansamblu). Adevărul nu există niciodată suspendat în gol, ci prins într-o rețea de semnificații (discurs) care încearcă permanent să transmită și să inoculeze anumite valori în vederea articulării unui comportament corespunzător, recuperabil ulterior (și) pe coordonate politice. Istoria

nu este deci terenul unei eterne lupte între bine și rău, între adevăr și fals, ci terenul unei dinamici discursive permanente, teren pe care unele discursuri își dovedesc acceptabilitatea și superioritatea într-un anumit interval de timp, pentru a fi înlocuite ulterior de altele, și tot așa. Istoria nu poate exista deci dincolo de politică, așa cum nu pot nici sociologia, economia, politologia, antropologia, psihologia etc. – pentru că naratorul este întotdeauna adeptul unui anumit sistem de valori și practici aferente, a unei ideologii, cu alte cuvinte, discursul nefiind altceva decât o formă a ideologiei mai tehnicizată în sens metodologic și mai utilizabilă empiric și epistemologic.

Simplu spus, nu există adevăruri „tari” pentru că nimeni nu poate pretinde că vorbește cu adevărat în numele universalului; toți aparținem unei particularități, unui discurs, unei ideologii; asta nu înseamnă însă nici pe departe că trebuie să ne resemnăm postmodern cu relativitatea tuturor adevărilor; nu, pentru că atunci însăși jocul democratic este pus sub semnul întrebării, prin echivalarea discursului liberal sau social democrat cu cel fascist, de exemplu; chiar dacă niciun adevăr nu va fi universal, renunțarea discursivă la universalitate echivalează cu renunțarea la democrație, la rândul ei imposibilă integral și tocmai de aceea indispensabilă discursiv, ca ideal. Deci, după 1989, 23 august 1944 a fost eliberat dintr-un discurs omniprezent (nu omnipotent) care urmărea confiscarea întregului câmp

discursiv pentru impunerea propriei interpretări privilegiate asupra evenimentului; lupta pentru adevărul istoric în general, și pentru 23 august în particular, de abia începe, chiar dacă nu va putea fi dusă până la capăt niciodată. Odată cu denunțarea exacerbarii discursului comunist asupra subiectului, 23 august intră într-un registru discursiv în care se înfruntă acum monarhismul, liberalismul, neolegionarismul, social-democrația, creștin-democrația

etc., fiecare având forme de interpelare și mize politice specifice, mai puțin sau chiar la fel de intens articulate ca în cazul discursului comunist (neolegionarismul). Nu există istorie dincolo de politică, dar asta nu înseamnă că trebuie să încetăm căutarea pentru o istorie cât mai puțin politică, să încetăm să forțăm limitele limbajului și a politicului pentru a micșora cât mai mult distanța dintre puter(i) și societate.